

Rajka Polić

Regi 45, HR-52203 Medulin
rajka-polic@pu.t-com.hr

Sve se vrti oko vrta

Koplje od oruđa do oružja, grad od vrta do utvrde

Sažetak

Doprinos žena u razvoju kulture direktno je povezan sa samim pojmom colere, koji se izvodi iz aktivnosti oko uzgoja biljaka i obrađivanja zemlje, u čemu su osnovnu ulogu u početku imale žene. Kao skupljačice žene su kopale i otkopavale biljke kopljem i naučile kako ih same mogu saditi. Time je započela kultura vrtova koja je u svijest ljudi trajno usadila pojam raja, mjesta na zemlji gdje je čovjek sretan, ali i dovela do spoznaje o načinu začeca djeteta. Od kulture vrta do zemljoradnje bio je samo jedan korak, ali presudan za društveni status žena. S patrijarhatom, koji se gradi na spoznaji o očinskoj ulozi, nastupa zaborav doprinosa žena u stvaranju kulture. Koplje, oruđe u rukama žene, postalo je i ostalo isključivo oružje u rukama muškarca. Osim što je potisnuta iz povijesti, žena je optužena za gubitak raja na zemlji, a s vremenom proglašena i za opasnost koja može ugroziti ulazak u neki budući raj. Svoj vrhunac patrijarhat doseže u kapitalizmu, ali se upravo iz noseće ideologije kapitalizma otvaraju i brojna pitanja o patrijarhatu. Njegovo održavanje postaje smetnja daljnjem društvenom razvitku. Stoga su nastojanja oko reinterpretacije prošlih događaja nužna za nepatrijarhalnu rekulturalizaciju koja bi omogućila budućnost čovjeka i kulture.

Ključne riječi

grad, koplje, kultura, muškarac, patrijarhat, raj, skupljaštvo, vrt, zemljoradnja, žena

Skupljaštvo u predrajsko doba

Najduži dio svoje prošlosti ljudi su proveli kao skupljači, ubirući plodove, korijenje i loveći male životinje, a možda i strvinareći. U Australiji su istraživači još donedavno mogli proučavati život Aboridina koji je, vjerojatno, izgledao kao i život skupljača iz paleolitika i mezolitika.

»Zadatak je žena da sakupljaju onu hranu koja se može naći na tlu, odnosno na zemlji: prikupljaju jestive vrste voća i jestive sjemenke, iskapaju iz zemlje korijenje jama ili roneći čupaju iz dna lagune korijenje lopoča.« (Simpson, 1965., 71).

Takvi opisi svakodnevnog iskapanja gomolja i korijenja iz tla, traženja jestivih sjemenki i branja voća (posvuda na Zemlji), nailaze se kod mnogobrojnih autora, a zajedničko im je da su te djelatnosti uvijek opisane kao »ženske« i odjeljene od onih koje su opisane kao »muške«. U Africi, kod Pigmejaca, sličan je način prikupljanja plodova.

»Svakog jutra žene odlaze u šumu. Veća djeca idu ispred njih, a novorođenče nose o boku. Štapom prevrću po tlu i iskopavaju gomolje dok nožem koji nose zataknut za pojas, sijeku stabljike i vade srž.« (Paulme, 1970., 84)

U južnoj Africi, kod Bušmana, žene pomoću kopače iskapaju ličinke termita, a naročito su omiljeni skakavci, velike žabe, neke zmije i divlje lubenice (Birket-Smith, 1960, 136). Iako se historijski dokazi skupljaštva teško nalaze, jer je ta vrsta hrane podložna brzom raspadanju, uz kamene artefakte i kosti na arheološkim nalazištima, ipak su otkriveni i ostaci koji svjedoče o hrani pribavljenoj skupljanjem:

»... iz nalazišta pekinškog čovjeka potječu koštice plodova nalik trešnji (*celtic*), a iz srednjopaleolitskih postaja kod Waimara poznati su nam lješnjaci, gljive, šumske jabuke, također ptičja jaja, što je sve vjerojatno bilo isto tako predmetom *skupljačke privrede*, kao i plodovi nalik šljivi, pa datule i rod s lepezastih palmi iz jednog nalazišta u istočnoj Africi koje nam je uostalom dalo i nalaze drevnog pribora koji zacijelo smijemo protumačiti kao štapove za rovanje ili kopanje.« (Narr, 1977., 64)

Iz ovih se nekoliko primjera može naslutiti da su žene poznavale veliki broj biljnih vrsta. »Najmanje 300 različitih vrsta bilja« (Birket-Smith, 1960., 136) koje su brale australske žene, ali i male životinje koje su usput lovile udarcem koplja, kao: žabe, zmije, male tobolčare i četveronošce (Birket-Smith, 1960., 136). Često se vjeruje da su skupljači živjeli teško i u stalnoj borbi za opstanak. Vjerojatno je bilo i toga, ali nije nužno tako. Spoznaja da je skupljanje plodova bilo mnogo više od obične šetnje u prirodi i usputnog branja bobica, jer je pretpostavljalo suradnju i određena znanja o bilju, navela je Lewisa Mumforda da zaključi kako je skupljaštvo bitno utjecalo na unapređivanje jezika i spoznaja važnih za ljudski razvitak.

»Bit će vjerojatnije da su od lovčevih zapovjednih riječi mnogo veći doprinos dali sakupljači hrane, jer su oni, čak i prije ledenog doba, pružili jeziku jednu od njegovih najstarijih i najkorisnijih funkcija: identifikaciju imenovanjem. Ta faza identifikacije je jedna od najranijih crta koju nalazimo u dječjem usvajanju jezika. Identifikacija obrasca i pre-poznavanje su prvi koraci do samog spoznavanja.« (Mumford, 1986., 84)

»U takvim uvjetima proradile su i prokušale se njegova izvanredna radoznalost, njegova domišljatost, lakoća učenja i dugotrajno pamćenje. Neprestano kupljenje, izabiranje, identificiranje, svrstavanje uzoraka i istraživanje, paska nad potomstvom i briga za pripadnike svoje vrste – sve to učinilo je više za razvoj ljudske inteligencije od bilo kakvog sporadičnog klesanja oruđa.« (Mumford, 1986., 104)

Za uvjete skupljačke privrede razložno je pretpostaviti zajednicu žena kao najfunkcionalniji oblik organizacije ljudske zajednice¹ – čak i u okolnostima velike smrtnosti roditelja – jer omogućava optimalno korištenje prirodnih izvora hrane i brigu o djeci kao uvjetu održanja zajednice. U zajednici žena djeca ne ostaju siročad bez majke, jer se sve žene brinu o njima. Muškarci najbolje doprinose zajednici ako si hranu pribavljaju izvan kruga u kojem skupljaju žene, jer time rasterećuju izvore hrane, oblikujući istodobno oko životne reproduktivne jezgre žena s djecom obrambeni prsten, kako od životinjskih tako i od ljudskih neprijatelja.² Time su muškarci više izloženi opasnostima po život, ali reproduktivna moć predmonogamne zajednice tek neznatno varira s brojem muškaraca, dok bitno ovisi o broju žena, pa je opstanak zajednice nerazdvojno vezan za reproduktivnu moć žena i sposobnost zajednice da tu moć zaštititi.

»Izložiti ženke *Homo habilis* opasnosti značilo bi izlaganje riziku njihova postojećeg ili potencijalnog potomstva. Mužjake se, pak, donekle moglo žrtvovati jer, rečeno jednostavno, svega je nekoliko mužjaka potrebno da oplodi veliki broj ženki. U evolucijskom smislu, populacija koja je riziku izlagala mužjake manje je ugrožavala svoje izgleda za reproduktivnu uspješnost od one koja je izlagala ženke.« (Haviland, 2004., 73)

Ovaj egzistencijalni zahtjev postavlja se pred svakog člana zajednice. Izloženi, pak, napadima životinja i ljudskih neprijatelja, muškarci razvijaju najprije

obrambene tehnike, ali kada jednom nauče ubijati samo je korak do toga da naučeno primijene u lovu. Nesposobni da rađaju i doje, muškarci su najkorisniji bili tako da štite zajednicu i koliko je moguće obogaćuju jelovnik mesom. Osim toga, u to je doba ljudima bila nepoznata uloga muškaraca u začecu djece. Većini australskih plemena bila je nepoznata još donedavno (Eliade, 2004., 59).

»James Frazer i Margaret Mead tvrdili su da je na najranijim stupnjevima razvoja ljudskog društva, prije ljudskog razumijevanja plodnosti, žena bila poštovana i obožavana kao darovateljica života, dok muška uloga u procesu reprodukcije nije bila prepoznata, pa samim time nije bio poznat koncept očinstva niti utvrđivanja porijekla po ocu.« (Geiger, 2006., 198)

Fasciniranost sposobnošću žena da rađaju i doživljavanje ženske seksualnosti kao dijela zagonetke stvaranja, priječila je onima koji to po pretpostavci ne mogu, tj. muškarcima, da se bave biljkama i tako narušavaju misterij vegetacije. Sposobnost žena da stvaraju život ogleda se i u ideji partenogeneze pa tako u mitovima o postanku svijeta često prvobitna Majka partenogenezom rađa par koji dalje nastavlja stvaranje (Eliade, 2006., 83).

»Partenogeneza, *hieros gamos*, i obredna orgija na različitim razinama iskazuje religijsku prirodu seksualnosti. Složena simbolika antropozoomičke strukture povezuje ženu i seksualnost s Mjesečevim mijenama, Zemljom (poistovjećenom s maternicom), i s onim što bi trebalo nazvati 'tajnom' vegetacije.« (Eliade, 2006., 58, 59)

»Nitko nije vjerovao da bi 'ovozemaljski' fluid koji izlazi iz muškarca mogao stvoriti život u ženinoj utrobi. Smatralo se da muškarac može samo pripremiti ženu za to da u nju uđe duh i da ona onda rodi tog duha kao ljudsko mladunče. Zbog toga nije nitko gledao na trudnoću samo kao rezultat snošaja. Svi su vjerovali da su im životi povezani s nekom životnom silom koja prožima čitav njihov svijet, sva bića što u njemu žive, sve kamenje koje se u njemu nalazi, sve zvijezde.« (Simpson, 1965., 20)

»Na otoku Marquesas smatrali su da je spolni čin isuviše neznatan za tako veliku i dalekosežnu posljedicu kao što je rađanje djeteta.« (Jacob, 1957., 13)

Iako su žene svakodnevno skupljajući biljke ujedno lovile i male životinje, to nije moglo utažiti »glad« za mesom.³ Lov je bio važna nadopuna skupljaštvu. Ova opća shema u konkretnom povijesnom pojavljivanju pokazuje različite varijacije koje proizlaze iz potrebe uspostavljanja ravnoteže između ljudi i njihove prirodne sredine, kojoj se ljudska zajednica morala prilagođavati tim više što je bila primitivnija. Dakle, podjela na »ženske« i »muške« poslove pokazala se učinkovitom u smislu zajedničkog pribavljanja hrane.

»Žene skupljaju biljke i životinje koje su stacionirane ili se ne mogu brzo kretati, poput larvi i glista. To mora da je ishod smetnji koje im nameću rađanje i briga o mladoj deci. Muškarci hvataju divljač koja beži, ptice i ribe. Oni love i ribare.« (Boas, 1982., 201–202)

1
»U skupljačkim društvima priroda ženskih poslova je takva da ih žene mogu obavljati uz istodobnu brigu o djeci. Mogu ih obavljati u društvu ostalih žena, što im donekle ublažava monotoniju rada. U prošlosti su europski i sjevernoamerički antropolozi zbog svojih kulturnih predrasuda prema spolovima podcjenjivali doprinos skupljačkih aktivnosti žena za opstanak grupe. Danas znamo da suvremeni skupljači mogu skupljanjem osigurati 60 do 79 % svoje prehrane... muškarci nisu stalno, ili najveći dio vremena, u lovu. Količina energije utrošena u lovu, osobito u vrućim podnebljima, često je veća od energije koja se dobije prehranom.« (Haviland, 2004., 156)

2
»Žene plemena Ju/'hoansi npr. mogu u potrazi za hranom prevaliti čak 20 km dnevno, dva ili tri puta tjedno, noseći na povratku kući ne samo djecu nego i 15–16 kg hrane. Ipak one ne moraju odlaziti tako daleko kao što moraju muškarci kada idu u lov niti je njihov posao obično toliko opasan.« (Haviland, 2004., 155)

3
Da bi se to moglo razumjeti, treba podsjetiti da je tek u zadnjih pedesetak godina, u jednom dijelu svijeta, zadovoljena potreba za mesom kao svakodnevnom namirnicom većine stanovništva (Fiddes, 2002.).

Upravo to što biljke ne bježe čini ih hranom do koje se moglo češće doći negoli do mesa, kao hrane koja bježi. Biljke su bile izvjesna, a ponekad i obilna hrana. Uvjerjenje da su skupljači živjeli teško, jedno i u stalnoj borbi za preživljavanje, uglavnom je predrasuda.

»Sve donedavno smatralo se da je skupljački način života u tim područjima težak te da je potrebno naporno raditi da se u njima preživi. Pozadinu takvog stava čini zapadnjački pojam napretka koji, iako ga svi uzimaju kao prirodnu činjenicu, zapravo nije više od kulturno uvjetovane predrasude. (...) Umjesto toga, prehrana skupljača je dobro uravnotežena i obilna, a ti narodi rjeđe iskuse tešku glad nego ratari. Kako su im materijalne udobnosti ograničene i njihove su želje takve. Imaju mnogo slobodnog vremena koje mogu posvetiti obitelji, društvenom životu i duhovnom razvoju. (...) Njihov je život ispunjen ljudskom toplinom i profinjnim iskustvima, otkrivajući za mnoge od nas zavidnu ravnotežu između rada i ljubavi, obreda i igre. Stoga ne čudi što su mnogi antropolozi otišli tako daleko da su ih prozvali 'izvorno bogatim društvom'.« (Haviland, 2004., 155)

Baveći se biljkama kroz dugo razdoblje, žene su skupile mnoštvo podataka o njima, čitavo vrijeme štujući zemlju iz koje biljke rastu, oblikujući tako kult Majke Zemlje. Vremenom, to je preraslo u obrađivanje zemlje (lat. *cultio*), kada su »žene ponovo stavljale u zemlju divlje biljke jama, nakon što su iskopale gomolje« (Birket-Smith, 1960., 160). Nakon brojnih spoznaja, otkrića i pronalazaka o biljkama, žene su *iz-umile*⁴ njihov uzgoj, jer »... početke poljoprivrede uglavnom podržava skupljanje divljih biljaka; da, iako se skupljanje biljaka javlja bez zemljoradnje, suprotno stanje nije poznato« (Boas, 1982., 202). A zemljoradnja je temelj svim višim kulturama (Birket-Smith, 1960., 160). Uzgoj biljaka pretpostavljao je odgoj, kultiviranje samih ljudi koji se od drugih bića razlikuju po svom svojstvu odgojivosti i stvaralačkom duhu.

»A pod duhovnom kulturom (*cultus, colere*) pomišlja se ukupnost svih čovjekovih duhovnih tvorevina i stvaralaštva: simbola, svjetonazora, vrednota u oblicima duha te načina ponašanja, čiji je osnovni smisao (za razliku od nekulture i antikulture) održanje i humaniziranje čovjekovih prirodnih danosti, oplemenjivanje i napredak ljudskog opstanka.« (Skledar, 1998., 13)

Skupljačku privredu, kao aktivnost prvenstveno žena, karakterizira pojava »ženske kulture« u smislu velikog nagomilanog znanja o biljkama. To se učenje prenosilo tisućama godina i nije se, vjerojatno, prekidalo u tropskim i subtropskim zonama (Mumford, 1986., 132). Gajenje podzemnih stabljika, gomolja i korijenja (vegekultura) vjerojatno se razvilo u tropima Azije i Amerike, dok se kultura žitarica javila u jugozapadnoj Aziji i srednjoj Americi (Eliade, 2006., 55) čime se u potpunosti promijenio život ljudi.

Koplje

Za svakodnevno iskapanje hranjivog korijenja ženama je služilo *koplje*, štap zašiljen na vrhu i možda ojačan u vatri.

»Među tim i drugim već spomenutim zašiljenim drvenim predmetima, imali oni i šiljke ojačane u vatri, najčešće nije moguće razlikovati koplja od štapova za rovanje i kopanje što su služili za vađenje jestivog korijenja, gomolja itd. Za oboje su međutim postojale i tehničke mogućnosti, a dokazano je i postojanje odgovarajućih privrednih grana, lova i skupljanja. Budući da mirne savjesti smijemo pretpostaviti kako je u umjerenim i toplim predjelima bilo onako kao što je danas u priprištih lovaca i sakupljača, čije žene odreda svojom sakupljačkom djelatnošću pokrivaju oko polovine do dvije trećine potreba u živežnim namirnicama, slobodno možemo *štapu za rovanje i kopanje* kao privrednom sredstvu pripisati jednaku vrijednost kao i drvenom koplju.« (Narr, 1977., 64)

Iako autor uočava važnost skupljaštva u prehrani ljudi, on oruđe kojim su se žene služile pri iskapanju gomolja naziva »štapom za rovanje i kopanje« koji »najčešće nije moguće razlikovati od koplja«, kojim se pak kao oružjem služe muškarci. Dakako, tu je problem engleskih naziva i prijevoda. U hrvatskom

jeziku, međutim, imenica *koplje* praslavenska je izvedenica od glagola *kopati* (Skok, 1972., 148), pa i sam naziv dovoljno ukazuje na to čemu je koplje prvobitno služilo. Tek je kasnije koplje od »kopače« postalo »probadalo« (*engl.* spear), a zatim i »bacalo« (*engl.* lance). Ali je za »muško pamćenje« ono imalo važnost samo kao oružje za probadanje izbliza ili bacanjem, pa je s vremenom zaboravljeno njegovo prvobitno značenje, koje se u suvremenim rječnicima hrvatskog jezika i ne spominje. Kao oruđe u rukama žena koplje je ostalo bez svog izvornog naziva, pa ga je moguće tek opisno označiti kao »štap za rovanje i kopanje«, dok je njegovo ime u »muškoj (pri)povijesti« preuzeo štap za probadanje i bacanje. I kao što je koplje kao oruđe za rovanje, kopanje, iskopavanje i ubadanje malih životinja, ostalo bez imena, jer mu ga je preoteo povijesno poznati i priznati muški štap za probadanje i bacanje, tako su i žene postale anonimni sudionici muške povijesti. Zato bi danas čudno zvučalo kad bi opisi djelatnosti žena u prapovijesno doba izgledali ovako: »Žene su kopljima svakodnevno kopale i rovale zemlju u potrazi za gomoljima, te njima nabadale zmijske i guštare«. Ženino je koplje, naime, bilo jednako onome što ga je koristio i muškarac i zato je moralo nestati. Jer, muškarac je njime sve rjeđe otkopavao gomolje, a sve češće ga koristio u lovu i borbi. Pa u patrijarhalno mišljenoj povijesti za *koplje* kojim se *kopa* više nije bilo mjesta. Jednako kao što nije bilo mjesta za žene i njihove djelatnosti. »Štap za rovanje i kopanje«, iz vremena skupljaštva i matricentrizma, ostao je bez svog imena i povijesnog mjesta kao što su bez povijesnog mjesta ostale, a u mnogim jezicima iz naziva »čovjek« isključene žene.⁵

Vrt

Prikupivši veliko znanje o biljkama žene su ih počele saditi u vrtovima.

»Kultura vrta, različita od kasnije kulture polja, predstavlja gotovo isključivo ženino djelo. Prve korake u domestikaciji očito je poduzela ona. Ako ta kultura nije bila u političkom smislu matrijarhalna, naglasak je, usprkos tome, ležao na materinskom: na njezi i očuvanju života.« (Mumford, 1986., 177)

Kulturu vrta obilježava uzgajanje biljaka na prostoru zaštićenom *ogradom* (o-grad-om). U hrvatskom jeziku i na balkanskom prostoru *vrt* znači *ograđeni prostor* u kojem se uzgajaju biljke⁶ i dolazi od grčkog *hortos* (χόρτος, lat. hortus) u značenju *ograda*. Ali prvobitni je slavenski naziv za vrt bio *grad* (sveslavenski i praslavenski *gradъ*, starocrkvenoslavenski *gradъ*⁷), a kasnije *grādina*, što znači »ograđeno mjesto«.

»To se značenje objašnjava sa steslav. *gradъ* 'ograđeno mjesto, vrtal, κηπος'. Značenje *gradъ* 'vrt' očuvano je do danas u augmentativnoj izvedenici na *-ina*: *grādina*. U tom značenju ne živi danas više u hrv.-srp. jeziku nego u bug. *gradina*,... Homonim *grādina* f 'ruševina staroga grada' potiskuje *gradinu* u značenju 'vrt' u zaborav.« (Skok, 1971., 603)

U rumunjskom jeziku *gard* je »ograda od pruća, plot« (Skok, 1971., 603). U francuskom *jardin* (vrt) dolazi od starofrancuskog *gart*, *jart*, odnosno franač-

4
»Izum je, naime, nešto što je stvaralačkim činom proizišlo iz stvarateljeva uma, što znači da ga prije toga nigdje izvan njega nije ni bilo.« (Polić, 2001., 137)

5
O tome kako se u engleskom jeziku naziv »čovjek« (*engl.* man) počeo rabiti samo za muškarca, vidi u Miller i Swift (1981.), »Ko je čovek?«.

6
Vidi Anić, Vladimir (1991.), Šonje, Jure (2000.), Matasović, Ranko i Jojić, Ljiljana, ur. (2002.) i Skok, Petar (1973.)

7
Vidi Skok, Petar (1971., 602), pod *grad*².

kog *gard*, što znači »polje okruženo plotom« (*Hachette*, 1989., 882). U engleskom jeziku vrt je *garden*, a u njemačkom *Garten*. Vrt okružuje *ograda* od pruča, kao što kasnije palisada, a onda zid okružuje i štiti utvrđeno naselje, grad.

Asurbanipal II. s kraljicom pije vino u vrtu; prikaz u Ninivi

Taj ograđeni prostor, u početku kružni,⁸ u kojem su žene uzgajale hranu za svakodnevno zadovoljenje potreba, postalo je mjesto ugone i sreće. U vrtu »rastu trava, ukrasne i jestive biljke« (*Matasović i Jojić*, 2002., 1444). Upravo uzgajanje ukrasnog bilja, raznog cvijeća, pokazuje da se energija, zemlja i voda za sadnju biljaka može »trošiti« i na biljke koje nisu za prehranu već prvenstveno služe ljepoti i ugodi življenja. Blizu je to shvaćanja da je lijepo i dobro, odnosno da dobar život podrazumijeva i ljepotu.⁹ Za vrt je karakterističan određeni red gredica, lijeha, drvoreda i nasada biljaka koji se oštro odvaja od kaosa izvan ograde, gdje biljke rastu nepredvidivo. Ujedno taj red, kao izraz namjere i cilja vrtlariče, svjedoči o njezinoj moći da snagu i energiju Sunca, životnost tla i vode podredi svojoj volji. Bilo je jasno da *ona koja rađa* djecu ima poseban odnos s duhovima prirode, pa joj i biljke rastu kao i djeca. Kao posljedica takvog prestižnog položaja žena u društvu, javlja se ljubomora muškaraca na ženske tajne, pa muška društva u inicijacijskim obredima često dječake obredno preobražavaju u žene (*Eliade*, 2004., 58–59).

Vrt je mjesto uživanja. U Edenu¹⁰ ili raj,¹¹ kako je nazvan biblijski vrt, nalaze se stablo spoznaje i stablo života. Ta je misao, dakako, starija od *Starog zavjeta* i široko je rasprostranjena. Na Bliskom istoku, govori se o zemlji Dilmun, gdje je svaka stvar bila savršena i tako uređena da nikakve promjene nisu bile potrebne (*Eliade*, 2006., 83). Slike toga vrta »na Bliskom istoku i u egipatskom svijetu, prikazuju Veliku Božicu pokraj Stabla Života i životvornoga izvora ili pokraj Stabla Života što ga čuvaju čudovišta i grifoni« (*Eliade*, 2006., 236). Ta je božica Inan ili Ištar (ima mnoštvo inačica), a često je i sama prikazivana kao stablo života. Božica u ruka-

Inan, Ištar i dr., božica plodnosti; prikaz iz Ras Šamre

ma drži žito ili neku drugu biljku koja simbolizira njezinu *plodonosnost* (ona drugim bićima daje plodnost). Ponekad je prikazana s vrčem kao nepresušnim izvorom vode.

»*Od najdavnijih vremena*, kod starih istočnih naroda održavano je obožavanje *majke božice*. U toj božici ratarski su narodi gledali gospodaricu života i vjerovali da od nje potiče rast i plodnost biljaka i da ona daje blagostanje ljudima. Obožavali su je jer se njeno djelovanje proteže na plodnost biljnog raslinstva svake vrsti, a isto tako i na životinje, pa i na same ljude. U početku su ljudi držali da je ona dvospolno božanstvo; opet negdje ona dobiva muškog pratioca, ali uvijek su je štovali kao božicu plodnosti i darivateljicu života. Lik božice plodnosti kod Grka bila je boginja Demetra, kod Rimljana Ceres, kod Germana Freya, božica za rađanje živih bića, u prednoj Aziji božica Ištar itd. Kod drevnih preda slavenskih također je izniklo štovanje i obožavanje božanskih bića koja svojim djelovanjem potiču na rast i plodnost bilja i života na zemlji. U Slavena je oličena *Živa* kao plodonosna božica usjeva, žetve, berbe i obilja ploda.« (Ledić, 1969., 143)

»*Živi, dobroj božici darivateljici života*, prinosili su na uzdarje vijence i rukovete poljskog cvijeća. Mnogima je ona još znana kao 'Donja Gospa', pa su joj se uticale nerodilje, da bi izmollile roda i ploda. S time u vezi jest i djelovanje 'rodne biljke', koja daje i posjeduje tu moć, da pomaže i odmaže pri rađanju.« (Sučić, 1943., 164)

Dakako, materijalni ostaci i pisani izvori sačuvani su iz doba kada je već uspostavljena patrijarhalna ideologija, pa se u vrtu uz Inan pojavljuje i kralj. Ali je razlika između Inan i kralja u tome što je Inan plodna sama po sebi, dok kralj tek mora obredno zadobiti plodnost. Brojni reljefi iz Mezopotamije prikazuju stablo života s kojega dobri duhovi beru plodonosne češere¹² (Gray, 1987., 57) kojima kralju (muškarcu), dodirujući ga njima, dodjeljuju plodnost (Gray, 1987., 11).

8

Arhaična je gradnja sva bila kružna, jer se tako uz najmanje opsega dobije najviše površine, a i nadsvođenje je najlakše. Ostaci takve kružne gradnje u nas su, npr., istarski kažuni od suhozida. Kuhinjsko posuđe je kao ostatak toga još uvijek uglavnom valjkasto. »U središtu zemljišta za vrt kružnog oblika žene su iskopale rupe i u nju ubacile nekoliko slatkih krumpira. Pokrivši gomolje tlom, zatražile su da netko od muškaraca – jedan od njihovih muževa ili netko tko se našao u blizini – top-tanjem nogu po humku izvodi određene ritualne zvukove. Ta je magija, rečeno mi je, trebala osigurati veliki urod. Oblikujući široki prsten oko slatkih krumpira, Indijanci su brzim pokretima bacali komade stabljika manioke u zemlju, jednu za drugom. Kad izrastu stabljike manioke, tvore gustu ogradu prema komadiću zasadenom slatkim krumpirom, a neke biljke moraju biti odrezane kako bi se oslobodio prolaz. Izvan prstena manioke, žene sade jam, pamuk, šećernu trsku i orlean-drvo. Vanjski krug čine stabljike banana i stabla papaje, sađen je jednostavno bacanjem sjemenki na tlo. Diljem vrta Indijanci također sade kukuruz, bundeve, lubenice i ananase. Te biljke rastu brzo i beru se mnogo prije nego sazrije manioka. Čini se kao da se u vrtu magično izmjenjuju od kukuruza i tikvi do slatkih krumpira i manioke a da se iznova ne sade.« (D. Werner, prema Haviland, 2004. 162)

9

Povijesno su poznati viseći Semiramidini vrtovi, koja je prema mitu bila prelijepa kćerka božice Ištar. Mit je pamti po mudrosti i dugoj vladavini, a možda je bila i osnivačica Babilona. Sa zemlje je otišla u liku golubice, pa je otada poštovana kao božica (ELZ, 1969., 677).

10

»Tu su riječ Hebreji povezivali s riječju *e'dēn*, 'uživanje'. Riječ iranskoga podrijetla Raj (*pairi-daeza*) je mlađega postanka.« (Eliade, 2006., 236)

11

Za sveslavensku i praslavensku riječ *raj* (*rajъ*) u značenju »paradis« nema etimologijskih usporednica. »Riječ *paradis* je internacionalna riječ grčkog podrijetla, koja je iz zend. *pairi-dāēza*, tj. prefiksna složenica značenja 'enceinte circulaire'« (Skok, 1973., 100). Francuski *enceinte circulaire* znači *kružna ograda*, upravo vrt, gradina.

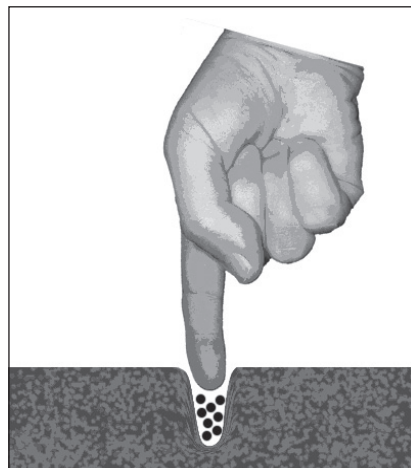
12

Bakhantice su nosile tirs, palicu s češerom na vrhu. Takva palica bila je atribut Bakha, a štovanje borovog drveta bilo je rašireno kod naroda Bliskog istoka. Sam češer postao je simbol plodnosti (Hall, 1998., 334). Drveće, posebno cedrovi, bili su na Bliskom istoku vrijedni kao srebro, zlato ili konji, a vrtovi su bili cijenjeni kao mjesta zadovoljstva, te izvor životne snage za kralja, plemstvo, svećenstvo i narod (Roberts, 2007).

Asurbanipal II. i plemić stoje pored stabla života, a dva dobra duha dodjeljuju im plodnost; prikaz iz Nimruda

Već je rečeno da ljudima u doba skupljaštva nije bilo poznato kako muškarac utječe na ženinu trudnoću. Ali sadnja biljaka u vrtovima omogućila je spoznaju uloge muškarca u začecu djeteta. Svakome tko je ikada gledao kako žene u vrtu sade biljke, to je lako shvatiti. Najjednostavniji alat za sadnju biljaka jest ženin kažiprst, dok su ostali prsti stisnuti u šaku i često se može vidjeti kako seljanke, ako pri ruci nemaju ništa drugo, u mekoj zemlji na taj način naprave rupicu u koju će položiti sjeme. Posebni, pak, alat za sadnju od drveta ili metala ima oblik pištolja. Držeći alat za ručku, ispruženim dijelom žena napravi rupicu u zemlji i u nju položi sjeme. Ne treba mnogo mašte pa da stisnuta šaka s ispruženim kažiprstom ili alat za sadnju podsjeti na ukrućeni penis, rupica u zemlji na vaginu, a sjeme što se polaže u nju na spermiju. U samom pak činu sadnje sadržana je bila pretpostavka da će se polaganjem sjemena u zemlju »roditi« biljka čije je sjeme posađeno. Time ne samo da je prepoznata uloga oca nego se po analogiji na sadnju biljaka moglo (iako ne sasvim točno) zaključiti da je njegova uloga presudna. Jer, kao što zemlja rodi biljkama ovisno o sjemenu koje se u nju posadi, tako će i žena roditi ovisno o sjemenu kojim je oplodena. *I do te spoznaje najprije je sadeći biljke došla žena.* Mitska Eva »majka života«. ¹³ Je li na tu spoznaju »Eva navela Adama« ili to od nje nije mogla sakriti, tek ostaje da se istraži. No, tom su spoznajom muškarci jamačno stekli snažan osjećaj važnosti i društveni ugled. I ta je spoznaja postala osnovom razvitka poljodjelstva kojim se po prvi puta snažnije zadire u prirodni okoliš (Polić, M., 2001., 96), posljedica čega je bilo smanjivanje prostora za skupljački način života, pa je razvitak poljodjelstava sve više silio na poljodjelstvo, jer je za skupljaštvo bilo sve manje uvjeta. Nasuprot skupljaštvu, kojim ljudi svoje potrebe zadovoljavaju neposredno i vrtu koji je bio obećanje izobilja, poljodjelstvo je bilo naporan rad s odlaganjem zadovoljenja potreba. Upravo pokora ljudima za ono što su učinili sa svojim znanjem, a što nemoćni da shvate, ljudi doživljavaju, prvenstveno muškarci, kao Božju kaznu.

Sadnja

»A čovjeku reče: 'Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! – evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog!...'« (Post 3, 17)

Najpoznatiji opis događanja u Vrtu su zapisi u »Knjizi Postanka«. Monoteizam koji se uspostavio potisnuo je sve bogove koji su, prema ranijim mitovima, bili prisutni u trenutku stvaranja, a patrijarhat koji mu je u pozadini marginalizira ženu. Ideološki to izgleda tako što autorstvo nad vrtom od žene preuzima Bog, a kao svog šticećenika u vrtu postavlja muškarca, kojemu daje povlašteno mjesto. Boginja »Velika majka«, nezaobilazna u objašnjavanju nastanka života, svedena je na Evu, ženu kloniranu od muškarčeva rebra. Da bi se objasnio patrijarhalni projekt obrade zemlje i uspostave muške vlasti, na ženu je prebačena krivnja zbog gubitka Raja. Nejasno je, međutim, zašto bi Adam (čovjek) bio muškarac, a ne androgino biće.

»Ta predaja da je žena stvorena od čovjekova rebra ne može se sa sigurnošću pratiti. Netko je zapazio da u sumerskome jedan te isti klinasti znak znači i 'rebro' i 'život'. To je uvjerljivo jer se u Knjizi Postanka (3,20) ženino ime Eva (hebrejski *havvah*) povezuje s hajjim ('život')« (Gray, 1987., 105).

Ako se od androgino bića odvojila žena, a samo su od androgino bića mogli nastati žena i muškarac, onda Adam tek time postaje muško. Ovdje je riječ o kronologiji uspostavljanja spolova. Do čina spoznaje dolazi tek nakon što je stvorena Eva. Ona će svoju spoznaju, da s njime mora začeti kako bi se obnovio život, prenijeti Adamu. Upravo se to dogodilo u Raju.

»Stvaranje žene od Adamova rebra može se protumačiti kao upućivanje na androginiju prvobitnog Čovjeka. Slična shvaćanja potvrđena su i u drugim tradicijama, među kojima su i one koje prenose neki *midraši*. Mit o androginu objašnjava vrlo rašireno vjerovanje da se ljudsko savršenstvo poistovjećuje s mitskim Pretkom, te da obuhvaća *jedinstvo* koje je istodobno i *totalitet*. (...) Istaknimo samo to da je uzor ljudske androginije dvospolnost i da je to shvaćanje zajedničko mnogim kulturama.« (Eliade, 2006., 214)

Što je, dakle, Eva rekla Adamu? Rekla mu je da će postati otac. I ta mu se spoznaja dopala, ali mu je i zapela u grlu. Bog je Adamu (čovjeku) u Raju zabranio¹⁴ da jede sa stabla spoznaje dobra i zla.

»Iz te zabrane izdvaja se jedna, do tada nepoznata ideja: *egzistencijalna vrijednost znanja*. Drugim riječima, *znanje* može korijenito promijeniti strukturu ljudske *egzistencije*.« (Eliade, 2006., 214)

Tajnu života¹⁵ spoznala je, dakle, Eva a ne Adam, ali je *patrijarhalnim obratom* spoznaja proglašena za grijeh. Teško je pretpostaviti da je znanje prije toga bilo shvaćano kao nešto loše, jer je ljudima opstanak ovisio o njemu. Zabrana slobodne spoznaje proizišla je iz potrebe patrijarhata da uspostavi monopol vladajućih nad znanjem. Budući da novonastale institucije vlasti, države, nisu mogle računati na uspješno provođenje svojih zamisli bez kontrole znanja, zabrana slobodne spoznaje bila je nužna za održavanje autoritarne vlasti. Izbacivanje ljudi iz Raja zapravo je značilo dokidanje užitka života i učenja u dokolici. A Raj je bio mitsko ostvarenje Vrta i sjećanje na doba

13
»Eva hebr. 'majka života';...« (Klaić, 1983., 400).

14
Ne muškarcu i ženi, jer Eve još nije bilo, nego Čovjeku. U protivnom, zabrana se i ne bi smjela odnositi na Evu, jer njoj Bog takvu zabranu nije izrekao.

15
»Nato će zmija ženi: 'Ne, nećete umrijeti! Nego, zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli otvorit će vam se oči, i vi ćete biti kao bogovi, koji razlučuju dobro i zlo'. (...) Zatim reče Bog: 'Evo, čovjek postade kao jedan od nas – znajući dobro i zlo! Da ne bi sada pružio ruku, ubrao sa stabla života pa pojeo i živio navijek!'« (Post 3, 4–5, 22)

skupljaštva i vrtlarjenja kada je hrane i bez rada bilo u izobilju.¹⁶ Ali sjećanje na Vrt izravno je ugrožavalo projekt zemljoradnje zasnovane na mukotrpnom radu za kojom je potreba rasla zajedno s državom kao što je i država rasla s njenim razvitkom. Zato je prijetnja čovjeku bude li jeo sa stabla spoznaje bila tako zastrašujuća: »U onaj dan kad s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!« (Post 2, 17).¹⁷ I zaista, onima koji se nisu pokoravali »božanskim istinama« od strane vlasti prijetila je smrt. Ono što je u »Knjizi Postanka« bila tek naznaka, jer Adam i Eva ostaju živi, postalo je praksa u nadolazećim vremenima. U daljnjem tekstu »Knjige Postanka« objašnjeno je na što se prokazana spoznaja odnosila:

»Tada se obadvoma otvore oči i upoznaju da su goli. Spletu smokova lišća i naprave sebi pregače.« (Post 3, 7)

A nakon toga Adam i Eva se skrivaju pred Bogom svjesni svoje golotinje. Oni pregačom sakrivaju svoje spolne organe, njihov sram odnosi se na spolnost. Spoznaja se, dakle, odnosi na znanje o ulozi spolnog odnosa i rađanja djece, što prije nisu znali. Prestaje seks neopterećen mišlju o posljedicama koji je kao takav mogao biti igra i naslada. Spoznajom muškarčeve uloge u začecu djeteta ništa više u seksu nije bilo isto.

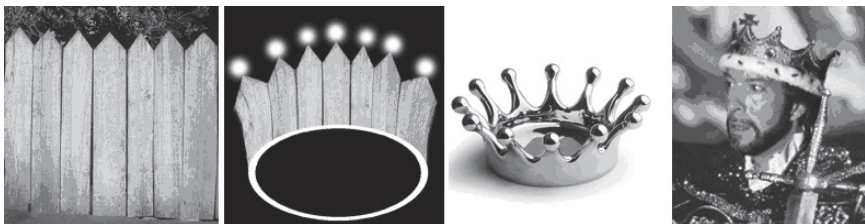
»Čovjek pozna svoju ženu Evu, a ona začu i rodi Kajina, (...)
Kajin pozna svoju ženu te ona začu i rodi Henoka.« (Post 4, 1, 17)

(S)poznati – odnosilo se na spolni odnos s posljedicama koje su taj čin opterećivale moralnim propisima i zahtijevale određene institucionalizirane obrede sklapanja braka, čiji je prvenstveni cilj začuće i rađanje. »Knjiga Postanka« na neki je način politički program uspostavljene vlasti. Ženi se određuje rađanje kao patnja i bol, a nikako ne kao događaj po kojem će u društvu biti cijenjena kao što je bila. Dapače, njezina žudnja (očito spolna) bit će za nju izvor marginalizacije u društvu jer:

»Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom« (Post 3, 16).

Muškarac je postao zemljoradnik, radnik na zemlji, ali rad je djelatnost iz nužde (ma koje vrste) i ne čudi ako su muškarci, sjećajući se vremena kada su svoje potrebe zadovoljavali neposredno, doživljavali zemljoradnju kao kaznu za grijeh na koji su ih navele žene. Jer ipak su one prve zabile motiku u zemlju, otkrile tajnu očinstva i pokrenule nepovratni proces ratarizacije života. U raznim se mitovima povezuje »ženski grijeh« s gubitkom raja, ili prekida neposredne veze s bogom, te obradom zemlje. Zemljoradnik Kajin ubio je stočara Abela i time proces ratarizacije doveo do kraja. Ubuduće će se kajini otimati oko zemlje i rezultata tuđeg *rada*.

Od *grada* (vrta) ostala je samo *ograda* ispunjena novim sadržajem i idealizirano sjećanje na doba bezbrižnog života u raj. Na višku proizvoda zemljoradnika izdigao se novi grad kao ograđeno mjesto življenja, ali ne više bezbrižnog života među biljkama, nego gusto naseljeno mjesto među bedemima za zaštitu od neprijatelja, koje simbolično u obliku krune pripada vladaru.

Grad

Uspostavom patrijarhata ideja raja na zemlji činila se neostvarivom. Ni kuća, ni selo, ni grad, ni država, niti jednom narodu nisu pružili sigurnost i zaštitu od rata, gladi i bolesti. Zato je još više idealizirano sjećanje na život u vrtu koji jamačno nije bio tako lagodan kako ga se kasnije opisivalo. Ali ideja raja (vrta, grada) bila je toliko privlačna da ju se nije moglo zaboraviti. Štoviše, koliko je rad činio čovjekov život besmislenijim, toliko je misao raja bila važnija u odgovoru na pitanje: zašto živimo? A kako se Zemlja pokazala mjestom nepogodnim za raj, savršeni je vrt prenesen onkraj ovoga svijeta, dosežan tek nakon smrti.

Za gubitak zemaljskog raja patrijarhalno je društvo pronašlo kolektivnog krivca u ženama. Tako Dinke iz južnog Sudana

»... smatraju da je davno, u zlatno doba, Bog živio među ljudima i da ni na koji način nije bio od njih odvojen. Do odvajanja u tom afričkom rajju zemaljskom došlo je kada je neka žena, u svojoj revnosti i nestrpljivosti u obrađivanju zemlje slučajno motikom udarila Boga, našto se on povukao na nebo« (Davidson, 1977., 31)

i od tog vremena zemlja je »pokvarena« jer ljudi moraju raditi za hranu i često su gladni, a kao kazna je i smrt došla na svijet. Tako su Dinke jasno odredili da je žena svojom aktivnošću obrade zemlje uzrok gubitka raja na zemlji. Slično vjerovanje postoji i kod Akana, koji za odlazak boga sa zemlje optužuju neku staricu koja je udarala boga svojim tučkom za usitnjavanje jela od kasave, dok je spravljala hranu (Davidson, 1977., 31). Ovidije opisuje zlatno doba kao ono u kojem nema vojske, mača, bedemom zaštićenih gradova, zakona, kazni ni sudaca.

»Neobrađena zemlja od sebe davala sve je,
motika nije dirala nju, niti je sjekao plug je.
Ljudi u obilju hrane, što raste bez neč'jeg rada,
Plod su planike brali, pa jagode gorske i drenak,
Pa kupine koje sa grma žilavog vise, i žir
Koji sa krošnjatog Jupiterova drveta pada.« (Ovidije, 1907., 75–150)

»Neobrađena zemlja od sebe davala sve je«, sve dok »motika nije dirala nju« i dok žena nije »motikom povrijedila Boga«, koji se onda otuđio od ljudi prepuštivši ih da se brinu sami o sebi.

Od vrta prema zemljoradnji

Prema sumerskom mitu, božica Inan je između ovčara i poljodjelca izabrala za supruga poljodjelca, Enkidua, jer »ne prihvaća nesiguran pastirski život i radije izabire finu odjeću, grah, grahorice i žito koje joj može priskrbiti poljodjelac« (Gray, 1987., 10). Spoznavši tajnu života muškarac, otac i zemljoradnik, oploduje ženu i njivu. On ne obrađuje zemlju motikom već ore. Ralom opći sa zemljom.

Prvi grčki orač Jasion bio predstavljen kao zemljin ljubavnik, a kasniji prerađen mit govori o Jasonu koji ima samo jednu sandalu da bi tako bio u stalnom dodiru sa zemljom. Herodot predlaže poljodjelicima da goli siju, goli oru i kose ako žele uspjeh u svom radu, a Rimljani su brak sklapali nad plugom, jer su bogovi njiva istodobno bili i bogovi braka. Posvuda su bili rašireni običaji da se spolnim općenjem nastoji utjecati na urod biljaka. Patrijarhalno je društvo postalo opsjednuto muškarčevom oplodnom moći.

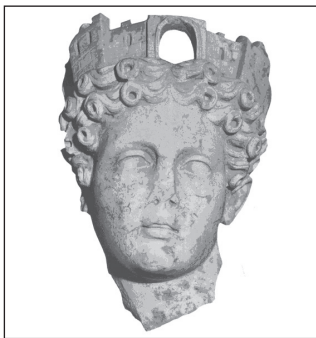
16
Pri čemu su ljudi, kao što nas iskustvo i psihologija uče, skloni pamtiti ono što je bilo dobro (*lat. laudator temporis acti*).

17
Iako, strogo uzevši, čovjek nije mogao znati što to znači.

Oranje u starom Egiptu

»Razvivši se nakon lončarstva i poljoprivrede, metalurgija se uklopila u jedan duhovni svijet u kojem je nebeskog Boga, koji je bio prisutan u vrijeme ranijih etnoloških faza – značajnim po ubiranju plodova i lova na malu divljač – zauvijek istisnuo snažni Bog, Mužjak-oplođivač, muž Velike zemaljske Majke.« (Eliade, 1983. 29)

Boginja Sreće, Muzej u Korintu

Postupno je cijeli svijet seksualiziran po načelu muško-ženskog dvojstva s oštro podijeljenim spolnim ulogama.

I kao što je oruđe skupljača koplje (kopača) ostalo bez imena, jer ga je preuzelo muško oružje (probadalo, bacalo), tako je i grad (gradina) u kojem su žene uzgajale bilje morao ustupiti ime utvrđenom mjestu koje su iz vojnih razloga izgradili muškarci. Muški je grad civilizacijski nastavak ženskog grada, samo što su u njemu umjesto gredica poredane ulice i trgovci. Grad je to uređeniji što njegovi vrtovi pružaju stanovnicima više ljepote. Grad je Red

nasuprot Kaosu, bilo kao vrt ili utvrda. Ali, na mušku je glavu dospio tek kada su žene kulturom vrta postavile osnovu za razvitak zemljoradnje koja ga je omogućila.

Zaborav žena

Dugo skupljano znanje o biljkama iz vremena skupljaštva i obrade vrtova našlo je primjenu u uzgoju stabala što donose plodove i zaokruženo sijanjem žitarica, ječma, raži i pšenice »te s počecima monokulturne obrade zemlje u velikim razmjerima« (Mumford, 1986., 132, 133), što je omogućilo razvitak mnogih vještina i sve složeniju podjelu rada.

»U neolitik čovjek potvrđuje da je ovladao velikim vještinama civilizacije: lončarstvom, tkanjem, poljoprivredom i pripitomljavanjem životinja. Danas nitko ne bi pomislio protumačiti ta značajna postignuća slučajnim gomilanjem niza pronalazaka do kojih se došlo nasumice, ili pasivnim bilježenjem prizora nekih prirodnih pojava. Svaka od tih tehnika pretpostavlja stoljeća aktivnog i sustavnog motrenja, smione i provjeravane hipoteze koje će biti odbačene ili dokazane neumorno ponavljanim iskustvom.« (Levi-Strauss, 2001., 27)

Dogodilo se, međutim, da su zasluge žena u ovladavanju spomenutim vještinama pale u zaborav i da je povijesno sjećanje sustavno podvrgnuto ideološkom reinterpretiranju njihove uloge u prošlosti. Patrijarhalna je ideologija sve

zasluge za razvitak viših ratarskih kultura pripisala muškarcu (ratniku). Žena kao kulturno biće biva potisnuta, a naglašava se njezina povezanost s prirodom. Priroda i žena tretiraju se kao područje osvajanja, vlasničkog obilježavanja i iskorištavanja. Žena je izgubila čak i svoju ljudsku bit, koju će mukom povratiti tek u najnovije doba. Sažeto, izgledalo bi to ovako:

Matricentrično društvo		Patrijarhalno društvo
ženska zajednica života (rađanje i briga o djeci)		muška vojna organizacija (ratovanje, porobljavanje, radna prisila)
žena u središtu		muškarac ima vlast
skupljaštvo, obrada zemlje motikom i lov		zemljoradnja i pljačka
koplje (oruđe za pribavljanje hrane kopanjem i probadanjem)		koplje (oružje za ubijanje životinja i ljudi probadanjem i bacanjem)
grad/vrt (ogradoeno mjesto za uzgoj biljne hrane)		grad (naselje utvrđeno za borbu)
čovjek = žena i muškarac		čovjek = muškarac

U preobrazbi koplja i grada sadržana je sva simbolika preobrazbe matricentričnog u patrijarhalno društvo. Jedinstvenog čovjeka u muškarca i ženu.

»S obzirom na kraljevu bezuvjetnu prevlast i njegove osobite tehničke prednosti, nema mjesta nikakvoj sumnji: upravo je lov kultivirao poduzimljivost, samopouzdanje i bezobzirnost koju kralj mora pokazivati ako hoće doći na vlast i sačuvati je; upravo je lovačko oružje, na racionalan ili iracionalan način, potkrepljivalo njegove zapovijedi krajnjim autoritetom oružane sile – a iznad svega činila je to njegova spremnost da ubija.« (Mumford, 1986, 203)

Osim etimoloških, rječnici danas više i ne bilježe prvobitna značenja koplja i grada, kao što povijest ne bilježi doprinos žena oblikovanju viših kultura.

»Više tisućljeća poslije trijumfa ratarske ekonomije, *Weltanschauung* primitivnog lovca ponovno će zadobiti istaknuto mjesto u povijesti. Zapravo, najezde i osvajanja Indoeuroljana i Turkomongola bit će poduzete u znaku lovca *par excellence*, krvoloka. Članovi indoeuropskih vojnih družina (*Männerbünde*) i konjanika nomada iz Srednje Azije ponašali su se prema naseljenim populacijama koje su napadali kao krvoloci koji love, kolju i proždiru stepske biljojede ili stoku. Brojna indoeuropska i tursko-mongolska plemena imala su za eponime zvijeri (na prvom mjestu vuka) i smatrala su da potječu od teriomorfoga mitskog Pretka. Vojničke inicijacije u Indoeuroljna obuhvaćale su obredno pretvaranje u vuka: prvobitni ratnik prihvaća ponašanje krvoloka.« (Eliade, 2006., 53,54)

Na područjima što su ih zaposjedali Indoeuroljani za sljedeća se tisućljeća ukorijenio *mem* heteropatrijarhata. Prvobitni je vrt ostao još samo kao mit o raju o kojem su ljudi s nostalgijom pričali i kojem su se bar posmrtno nadali.

Raj, ovdje i sada

S građanskim revolucijama i uspostavom kapitalizma otvorilo se, međutim, novo i bitno drukčije povijesno poglavlje patrijarhata. Ljudi su krenuli u osvajanje raja – *ovdje i sada*. Ali ako im se za kratko i učinilo da je to moguće, iluzije su im se brzo i bolno raspršile. Raj kojem su se nadali uglavnom se pretvorio u pakao u čijim su se krugovima našli toliko dublje koliko su im očekivanja bila veća. Ženska je polovica čovječanstva vrlo brzo osjetila da su u revolucionarnom pokliču: *Sloboda, jednakost i bratstvo*, sloboda i jed-

nakost mišljene samo za bratstvo. A i među braćom malo je prave jednakosti gdje su novčanici različito debeli. Ljudi su postali neusporedivo imućniji, ali ih to nije oslobodilo rada niti im život učinilo smislenijim. *Vrt* u kojem će bar nakratko biti oslobođeni rada i borbe za opstanak, rascijepljenosti i zadanih uloga, gdje će bar nakratko biti u cjelovitosti i zaokruženosti svog bića, postao je dio turističke ponude, ali se pokazalo da u njemu ne raste stablo života. A ubravši sa stabla spoznaje, čovjek želi ubrati i sa stabla života. Ne da bi živio vječno, nego da bi živio ljudski. Uostalom, nisu li stablo spoznaje i stablo života jedno te isto stablo u središtu vrta.

»U midraškoj književnosti ta su dva stabla, stablo života i stablo spoznaje, povezana. Stablo života stajalo je nasred vrta, a oko njega, tako reći štiteći ga, širilo se stablo spoznaje. Bilo je golemo. Trebalo bi putovati petsto godina da se obiđe samo stablo, a da se i ne govori o tome koliko bi trajalo istraživanje cijelog područja ispod njegovih grana (*Postanak Raba* 15, 6). Znači li to da je stablo života na neki način izrastalo iz stabla spoznaje? Čini se daje tako mislio komentator *Knjige Postanka* rabenu Bahja ben Ašer (umro 1340.) jer je napisao da su oba stabla bila 'u koriјenu jedno drvo koje se razgranalo u dva stabla tek kad je dostiglo određeno visinu'.« (Goldstein, 1988., 40)

Patrijarhat je s kapitalizmom ušao u posljednju razvojnu fazu. Njegov je opstanak još moguć samo na povijesno preživjelim razinama. Stoga su nastojanja oko reinterpretacije prošlih događaja nužna za nepatrijarhalnu rekulturalizaciju koja bi omogućila zbiljsku *budućnost* čovjeka i kulture, a ne tek njihovo puko preživljavanje.

Literatura

- Anić, Vladimir (1991.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- Birket-Smith, Kaj (1960.), *Putovi kulture: Opća etnologija*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Biblija* (1968.), Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, ur., Zagreb: Stvarnost.
- Boas, Franz (1982.), *Um primitivnog čoveka*, Beograd: Prosveta.
- Brodnjak, Vladimir, ur. (1977.), *Povijest svijeta*, Zagreb: Naprijed.
- Davidson, Basil (1977.), *Genij Afrike: uvod u kulturnu povijest*, Zagreb: Stvarnost.
- Eliade, Mircea (1983.), *Kovači i alkemičari*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Eliade, Mircea (2004.), *Mistična rođenja: inicijacija, obredi, tajna društva: esej o nekoliko tipova inicijacije*, Zagreb: Fabula nova.
- Eliade, Mircea (2006.), *Povijest vjerovanja i religijskih ideja*, Zagreb: Fabula nova.
- Enciklopedija leksikografskog zavoda* (1969.), tom 5, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Fiddes, Nick (2002.), *Meso: prirodni simbol*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Friedan, Betty (1976.), *The Feminine Mystique*, London: Penguin Books.
- Geiger, Marija (2006.), *Kulturalni ekofeminizam: simboličke i spiritualne veze žene i prirode*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo: Institut za društvene istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju, Filozofski fakultet.
- Golstein, David (1988.), *Židovska mitologija*, Opatija: »Otokar Keršovani«.
- Gray, John (1987.), *Mitologija bliskog istoka*, Opatija: »Otokar Keršovani«.
- Hachette (1989.), *Le dictionnaire du français*, Marie Gatard, ur., Paris: Hachette.
- Hall, James (1998.), *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Haviland, A. William (2004.), *Kulturna antropologija*, Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Hesiod, (2005.), *Poslovi i dani; Postanak bogova; Homerove himne, Hesiod*, Zagreb: Demetra.
- Jacob, Henrik Eduard (1957.), *Šest hiljada godina kruha*, Zagreb: Kultura.
- Klaić, Bratoljub (1983.), *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb: Zora.
- Ledić, Franjo (1969.), *Mitologija Slavena*, Zagreb: vlastita naklada.
- Levi-Strauss, Claude (2001.), *Divlja misao*, Zagreb: Golden marketing.
- Matasović, Ranko i Jojić, Ljiljana, ur. (2002.), *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb: Novi Liber.
- Miller, Casey i Swift, Kate (1981.), »Ko je čovek?«, *Markizam u svetu*, Novi Sad, god. 8, sv. 8–9, str. 409–429.
- Mumford, Lewis (1986.), *Mit o mašini, Tehnika i razvoj čovjeka 1*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Narr, Karl J. (1977.), »Najranije čovječanstvo i prva kultura«, u: Brodnjak, ur. (1977.).
- Novak, Grga (1967.), *Egipat*, Zagreb: JAZU.
- [Ovidije] Ovidius Naso, Publius (1907.), *Publija Ovidija Nasona Metamorfoze*, preveo Tomo Maretić, Zagreb: Matica hrvatska.
- Papić, Žarana i Sklevicky, Lydia, ur. (1983.), *Antropologija žene*, Zbornik, Beograd: Prosveta.
- Paulme, Denise (1970.), *Afričke civilizacije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Polić, Milan (2001.), *Čovjek – Odgoj – Svijet, Mala filozofijskoodgojna razložba*, Zagreb, Radionica Polić.
- Polić, Milan (2001.), »Mogućnost i potreba povezivanja prirodoslovnih i društveno-humanističkih nastavnih predmeta na primjeru ekologije«, *Metodički ogleđi*, Zagreb, god. 8, sv. 2 (14), str. 93–105.
- Roberts, Janet (2007.), »Centering the World: Trees as Tribute in the Ancient Near East«, http://www.transoxiana.org/11/roberts-near_east_trees.html.
- Simpson, Colin (1965.), *Adam u okeru*, Zagreb: Naprijed.
- Skledar, Nikola (1998.), *Osnovni oblici čovjekova duha i kulture*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Skok, Petar (1971.), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb: JAZU.
- Skok, Petar (1972.), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, Zagreb: JAZU.
- Skok, Petar (1973.), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća, Zagreb: JAZU.
- Sučić, Nikola (1943.), *Hrvatska narodna mitologija*, Zagreb: Grafika.
- Šonje, Jure (2000.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Zaninović, Mate (1988.), *Opća povijest pedagogije*, Zagreb: Školska knjiga.

Rajka Polić

Everything Regards Gardening

**The Spear from Tool to Weapon,
the Town from Garden to Fortress**

Abstract

The contribution of women in the development of culture is directly linked to the very concept of colere, which originates from the activity regarding the growing of plants and agriculture, in which women had a significant historical role. As gatherers, women dug up plants and learned how to grow them themselves. This started a culture of gardening that permanently implanted the concept of paradise, a place on earth where humans are very happy, in the human conscience. It took just one step from the gardening culture to agriculture, key for mankind as much as the social position of women. The role of women in creating the basis for developed cultures is gradually forgotten. A spear, tool in the hands of woman, have become and remained exclusively weapon in the hands of man. Besides, she was accused for the loss of paradise on earth, and with time pronounced as the danger for a potential life in a future paradise. Patriarchate as the rule of chosen men, experiences its pinnacle in capitalism, but it is also in that period and its ideology where many questions arose about it. Its maintenance becomes an obstacle for future social development. Therefore, the attempts to reinterpret past events are necessary for unpatriarchal re-culturization, which would enable a future of both man and culture.

Key words

city/town, spear, culture, man, patriarchate, paradise, gathering, garden, agriculture, woman